

HALK SAĞLIĞI USUL VE ÜSLUBU

Altıncı Kitap

TENKİD

Cem TURAMAN

© Copyright 2026

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi AS'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN 978-625-362-077-6	Sayfa Tasarımı Akademisyen Dizgi Ünitesi
Kitap Adı Halk Sağlığı Usul ve Üslubu Altıncı Kitap Tenkid	Yayıncı Sertifika No 47518
Yazar Cem TURAMAN ORCID iD: 0000-0003-3917-3745	Baskı ve Cilt Vadi Matbaacılık
Yayın Koordinatörü Yasin DİLMEN	Bisac Code MED078000
	DOI 10.37609/akya.4202

Kütüphane Kimlik Kartı

Turaman, Cem.

Halk Sağlığı Usul ve Üslubu Altıncı Kitap tenkid / Cem Turaman.

Ankara : Akademisyen Yayınevi Kitabevi, 2026.

275 s. ; 160x235 mm.

Kaynakça var.

ISBN 9786253620776

GENEL DAĞITIM

Akademisyen Yayınevi

Halk Sokak 5 / A

Yenişehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

TENKİD

Sağlığın değerlendirilmesi

Ayinesi iştir kişinin lâfa bakılmaz,
Şahsın görünür rütbe-i aklı eserinde.

Ziya Paşa

TAKDİM

“Kurucularını unutmakta tereddüt eden bilim mahvolmuş demektir”

Alfred North Whitehead

Yıllar süren bir öğrenme macerasının sonuna ve serinin son kitabına geldik, bu takdim aynı zamanda bir veda mektubudur; belki “antrakt” demek daha doğru olurdu. Kitaplarımı basıldıktan sonra bir daha okumuyorum ama onları eşsiz olmasa da benzersiz bulduğumu saklamıyorum, evrimsel tıp ve tıbbi entomoloji kitaplarımdan sonra, bu halk sağlığı serisini dünya bilimsel literatürüne kazandırdığımın farkındayım ve bu beni mutlu etmeye fazlasıyla yetiyor, hayattan daha ne istenebilir?

Bu yıl sonuna kadar planım hazır, sonraki üç yılıysa, 2027, 28 ve 29, evrimsel tıp konusuna ayıracağım, üç “baba kitap” çıkacak. 2030’a geldiğimizde, halk sağlığına geri dönerek bir Halk Sağlığı Ansiklopedisi hazırlamayı planlıyorum; tabi hâlâ pişmediyse, boğulmadıysak, bir virüsün kurbanı olmadıysak veya bombalanmadıysak!

Bir buz denizine bakıyordum ve iliklerim donuyordu, kendi ateşimi yaktım ve bir buzkıran gemisi olup içine daldım; buzun ne kadar kolay kırıldığına şaşırdım, yarım asırlık putları devirdim ve sistemi tersine çevirdim, bir devrimdir ve izleyenlerin ayak seslerini duyuyorum.

Devrimler, sıradan çoğunluk için rahatsız edici ve korkutucudur, ama daha uzağı ve daha derini görebilen seçkin azınlık için çekim merkezleridir. Bilim ateşiyle lanetlenen bu yeni nesle vasiyetim, beni çiğneyip yazdıklarımı çöpe atma cüretini göstermeleridir, yoksa ilerleyemeyiz.

Tarih volkanı, içine gömülen önceki lanetli nesilleri üzerinde yükseldi, onlar gömülmeden tarih yapılamazdı, benim de yerim orası olsun isterim. Resmi tarih, edilgen çoğunluk karşısında oynanan bir komediye; yazılı olmayan tarih lanetli azınlığın kendi kendine oynadığı bir trajedidir, kendilerini “doğru” için volkanın ateşine atmakta tereddüt etmezler.

Eleştiri, tenkid¹, bilimin tek ahlâkıdır; eleştirmeyene bilim dünyasında ihtiyaç olmaz, eleştirilmeyen ise ne bilim adamı ne de aydın olarak yoktur. Aydın olmayan bilim adamıysa eksiklidir ve aslında bilim adamı da değildir.

İzleyen dalgayı, “üniversite öğrencilerinin falan fişman bilgi-tutum-davranışları” salam araştırmaları uyanıklığından, editörü oldukları dergide kendi tezlerini makale yapma kurnazlığından, kaba mortalite hızlarının daha yüksek olmasıyla özel hastaneleri mahkûm etme kolaylığından ve aile planlaması-aşılama çizgisi dar görüşlülüğünden kendilerini arındırdıkları ölçüde kucaklıyorum.

Yazdıysam, onları arayıp bulmak için yazdım ve buldum, artık onları yeni ve zor bir kader beklemektedir; yerleşmiş sistemden koparak dar görüşlülük zincirlerini kırmaları için gerekli ipuçlarını gösterdim, kendi ayağıyla bu yola girenleri pek çok zorlukla birlikte, aklını parazitlerden koruyabilen bir insanın ulaşabileceği en büyük ödül beklemektedir.

Diğer yandaysa, defalarca emekli olduktan sonra hâlâ vakıf üniversitelerine çengel atarak yolu tıkayan, tek kültürel etkinlikleri dizi izlemeyle sınırlı fosiller ise kapsama alanım dışındadır, “outdated” olduklarını anlamamakta ve hep masanın başında oturmaktan vaz geçememektedirler. Yeni gelen nesle yol verip teşvik edeceklerine, kocaman egolarını daha da şişirmek için onları basamak yapmakta hiçbir sakınca görmeyecek kadar bencildirler. Ama ne yapsalar büyük korkularından kaçamazlar, unutulacaklardır. Bu moloz yığını şimdiden yok sayıyorum.

Artık halk sağlığında derin bir yarık açılmıştır ve toplum hekimliği, aile hekimliğiyle birlikte “klinik bilimler” sıfatlarıyla öte taraftadır, varsınlar kozlarını kendi aralarında paylaşsınlar. Ben yeni bir halk sağlığı kültürü yarattım, aynı zamanda bir tıp kültürüdür, okuyanların artık mesleklerinin farklı yanları hakkında konuşacak şeyleri olacak, bu beni sevindiriyor.

Ölçmediğim iş ve ürünü tanımlayamam, varlığından bile söz edemem; yaptığımı veya incelediğimi ancak, hepsi olmasa bile ayırt edici özelliklerini ölçerek tanımlayabilirim. Bu da yeterli değildir; yaptığımı öbürünün yaptığıyla karşılaştırmazsam ölçümlerim sadece bana iyi görünür. Ölçmeyi öğrendikten sonra ayırma ve karşılaştırmayı akıl ettik, gözlemden anlam ve yorum çıkarmaktan sonra aklımızın yaptığı en önemli sıçramadır ve bilimin temelidir.

¹ Türkçe dilbilgisinde, sonu “d” ile biten kökeni Arapça isim ve fiillerin sonuna “d” yerine “t” koyuyoruz. Arapça orijinalinde “d” ile bitmesi gereken sözcükler Türkçede “t” ile biter; ben orijinaline sadık kalmayı tercih ettim, böylesini Latince yazmak kadar daha “havalı” buluyorum.

Gözlemden yanlış sonuç çıkarmanın, doğru sonuca varamamaktan daha vahim olduğu anlayışına dayanan kültür, bilimsel değil metafiziktir ve kökleri din kitaplarında bulunabilir. Birinci sorun, yanlış bir sonuca doğruyken hükmetme, birinci türden hata; ikincisiyse, doğru bir sonuca hükmedememe, ikinci türden hata olarak adlandırılmaktadır, serinin dördüncü kitabında ayrıntılı olarak tartışıldılar.

Birincisini ikincisinden daha vahim bulanlar, dinin etkilerinden kendilerini arındıramayanlardır. Yanlışlıkla verilen “o bir günahkârdır!” kararı, günahı işlemekten duyulan pişmanlıkla aynı duyguyu yaratmaktadır ve bunlara bilim adamı diyemeyiz. O kadar önemsenmeyen ikinci tip hata ise, deneyciliğe adım atamayan pragmatik gözlemciler için değerlendirilemeyen fırsattan öte bir değer taşımamaktadır.

Bu istatistiksel anlamlılık takıntısı, çoğu zaman Fisherci bir mobbinge dönüşmektedir; doğrusal olmayan ilişkilerin incelenmesinde, ihtimal dağılımlarına göre aldığımız kararlarda, yüzde 95 ihtimalle geçerlilik fikrinin neden bu kadar kesin olabildiğini anlamak mümkün değildir.

Fisher istatistiğine bağımlılığımız yüzünden, gözlemin şans eseri gerçekleşmiş olma ihtimali ancak yüzde 5'ten azsa “ilişki olduğuna” kolayca ve körü körüne ikna oluyoruz, ikna olanlarsa anlamadan ikna olduklarının farkında bile değildir.

Ama bu ihtimal yüzde 5'ten biraz fazla, yüzde 6 bile olsa, hipotez reddedilememiş sayılmakta ve bulgu ne kadar ilginç olursa olsun geçersizliğe mahkûm edilmektedir. Bu tartışılmaz ve değiştirilemez tabu-eşik, gözlemcinin dürüstlüğü ve bilimselliğini gösterme tutkusundan ileri geliyorsa, düzeltilmeyi hak eder, burada bir yol açıyorum.

Çok yakın zamanda bir kentsel mahalle birinci basamak sağlık hizmeti planı yazıyordum; bu plana göre elli bin nüfuslu kentsel yerleşimlerde bir sağlık yönetimi yüksek okulu mezunu tarafından yönetilen birimler kuruluyordu. Bu birimlerde bir birinci basamak hekimi², bir çevre sağlığı teknisyeni, bir diş teknisyeni, bir diyetisyen, bir psikolog, bir fizik tedavi teknisyeni, bir görme kusurları teknisyeni, bir hemşire ve bir de istatistikçi bulunacaktı.

Bu ekibin derlediği veri, istatistikçi tarafından analiz edilecek ve kararlar ekip içinde birlikte alınacaktı. Kapsama alanındaki tüm nüfus yıllık ev ziyaretleriyle

² Bu hekimi sil baştan yeniden yaratmak zorundayız, daha kısa bir eğitimle birinci basamakta çok daha etkili bir tıbbi hizmet verilebilir. Geçmişte bu mesleğe “toplum hekimi” adını vermiştim, serinin birinci kitabında genişçe tartışıldı. Ayrıca bkz: Toplum için hekim yürüyüşü ve hekimin kimliği. TOPLUM ve HEKİM 1997 Cilt 12 Sayı 82

bilgilendirilerek birime davet edilecek ve sağlık durumları belirlenerek kaydedilecek, gereken tedavi ve önleyici tavsiyeler yapılacaktır.

Ne iyi ki çok geç kaldım, artık fikrilerimizi beyan etmekte gecikmek, onları geçersizliğe terk etmek anlamına gelmektedir ve yapay zekâ benden önce davrandı. Sosyal medya ağlarının bireyselden öte politik kararları bile etkileme aşamasına gelmiş bulunuyoruz, çok yakında ülkenin bütün politik kararları akıllı telefonlar aracılığıyla günlük referandumlarla alınabilecektir, demokrasi artık yeni bir aşamaya evrilmektedir ve işe yaramaz gürültücü politikacılar tarihe karışmak üzeredir.

Ancak bir geçiş tecrübesi kaçınılmazdır ve böyle olması, istenmeyen kazaları önlemekte yararlı olur. Bu geçiş sürecinde psikolog ve diyetisyen hastalarıyla görüşürken, yapay zekâ kayıt cihazını açarak bulgularını ortak veri havuzundaki diğer bireysel verilerle harmanlamak üzere büyük veriyi aktarabilir.

Diğer veriler ise hastanın fizik tedavi gerektiren rahatsızlıkları, ağız-diş sağlığı, görme kapasitesiyle birlikte ev halkının manav ve bakkal, eczane gibi hayati ihtiyaçlara erişim imkânları ve çevresel risklere maruziyet durumları kaydedilerek veri tabanına yüklenebilir.

Yapay zekânın toplanan veriyi işleyip, derleyip-toparlayarak hazırladığı enformasyon, birinci basamak hekiminin önüne gelmek zorundadır, son karar henüz onundur ama bu da değişebilir. Bundan sonrası, bilimsel olmaktan ziyade politik-etik vesaire başka bir bölgede görüşülecek işlerdir.

Yumuşak geçiş yaklaşımı burada da kaçınılmaz görünmektedir, nöronlarla düşünen insanlardan oluşan kurulların, çiplerle düşünen yapay zekânın kanıtlarını, tercihlerini ve kararlarını gözden geçirerek onayladığı ya da reddettiği bu geçiş aşamasının sonrasındaki fütüristik senaryoya kendimizi hazırlamalıyız.

İnsani kalkınmayla aşağılanma dikotomisi ile teknolojik gelişme tarihlerinin çakıştığı bu aşamada ortaya çıkan iki önemli sorundan biri, herkesin bu teknolojiye erişimi olmaması ve teknoloji okur yazarı olmamasıdır. Bu sorunun çözümü ilkokullara devredilmiştir ve yeni kuşağın tamamı araç sahibi olmasa da okur yazar olarak yetişmektedir, araçlara erişim güvencesini sağlamak ise kamunun görevidir.

Bu ilkenin de kabul edilmesi elbette başlangıçta sorunlar çıkaracaktır, ama uzun vadede uzaktan eğitimin çok daha maliyet-etkili bir çözüm olduğu görülecektir. Bir olumlu yan etki de çocuklarını arabayla okula götüren annelerin trafikten çekilmesi olacaktır.

Büyük veri, toplanan her referandum verisini birkaç dakika içinde işleyip bir kanun taslağı hazırlaması için yapay zekâya devredecektir, böylece kanunların konuları hakkındaki toplumsal farkındalık da hızla kökleşme imkânı bularak, kanunlara uyma zora başvurmadan ve cezalara gerek kalmadan mümkün olacaktır; oy vererek yapılmasına katkıda bulunduğum kanuna uyarım.

Parlamentoyu küçülterek *geçici* bir denetleme mekanizmasına indirgeyecek olan bu gelişme, sağlıklar diyalogu meclis tartışmalarını önleyecek, ömür boyu milletvekili maaşı gibi gereksiz ve aşırı masrafların yükünü vatandaşların omuzlarından kaldıracaktır. Parlamantonun gücü yapay zekâya devredildiğinde, ihalelerde şeffaflık sağlanacak ve yolsuzluklar önlenecektir.

Büyük verinin erişilmezliğini korumak mümkün değildir, sivil toplum hackerlar önünde-sonunda bilgi saklamayı imkânsız hale getiren bir yazılım geliştirip bütün dünya sistemlerine sızdırdıklarında, nükleer gücün maliyeti bir yük haline gelecektir.

Silahlanma yatırımı çoktan robotik çalışmalarına kaydı, insanın kontrol edemediği alanlar genişlemektedir ve bu, evrimci açıdan iyi haberdir; insan denen açgözlü mahlukun dizginlenmesi, bu dünyadaki yaşamın sürmesinin son ve yegâne yoludur. Ancak işler böyle geliştiğinde türümüz kendini gerçekleştirme ve varlığını sürdürme olanaklarından yoksun kalmış olacaktır, bu, *Homo sapiens*'in sonudur.

Koruma kavramının da her iki anlamda, toplum hekimliği ve halk sağlığı anlamları, içerik ve biçimi de dönüşmektedir. Bu serinin ilk kitabını yayınladığımda yapay zekâ bir hayal gibi görünüyordu. Seriyi henüz tamamladım, şimdi yapay zekâ devletleri korkutacak ve insanlığı tehdit edebilecek kadar gerçektir ve sadece sağlığın korunması sorumluluğunu değil, yönetme ve karar yetkilerini de algoritmalara devretmeye hazırlanmazsak geç kalmış olacağız.

Doğduğumuzda vücudumuza takılacak bir çip, kanımızdaki tuz veya vücut sıcaklığımızla şarj olarak metabolizmamızdaki bütün değişiklikleri izleyecektir, kanserden ölümler tarihe karışmak üzeredir. Çok yakında bütün sağlık bilgilerimiz çiplere yüklenecek ve organ ticareti son bulacaktır.

Çiplenmemizin etkisi bireysel sağlıkla sınırlı kalmayacaktır; tam tersine tüm ülke ve dünya nüfusundan gerçek zamanlı sağlık verisinden öte, her bireyin kendini o anda nasıl hissettiği verisi bile toplanarak gerçek zamanlı işlenebilecektir.

Bunun anlamı, sağlık araştırmalarının sonunun geldiğidir. Gıda, hava, su

hijyeni ve bileşimleri gerçek zamanlı olarak ölçülerek sağlık verisiyle anında ilişkilendirilebilecektir. Böylece kolera vibriyonları rahat bir nefes alabilir; bu, antibiyotiklerin, rezistansın ve hastane enfeksiyonlarının da sonudur. Borsada hisse senetlerinin fiyatlarını takip eder gibi, dünya sağlık durumu izlenebilecektir.

Yukarıda değindiğim “*Homo sapiens*in sonu” senaryosu, *Homo algoritmus* türünün doğuşuyla sürebilir. Yakında bilim ve sanatın bugüne kadar sadece emeklemiş olduğunu fark edeceğiz. *Homo roboticus* çoktan doğdu bile ve korkmayan, uyumayan, yorulmayan, yemeyen, üremeyen ve kadın tutuklulara tecavüz etmeyen, tuvalete gitmeyen, zam istemeyen ve insanların heyecan düzeyini ölçerek suçu işlenmeden önleyen yeni polis ve güvenlik görevlilerini gördüğümüzde şaşırılmayalım.

Robotlar, şoförlükten cerrahiye çok geniş bir gamda meslekler grubuna çoktan el attı bile ve bunun olumlu sonuçlar doğuracağından şüphe edemeyiz, kendi evinin sorunlarıyla okula gelen cahil öğretmenler artık çocukları taciz edemeyecek ve bozamayacaktır.

Savaşlarda insan-asker ögesinin sahneden çekilerek yerini uçan, zeki ve daha tahripkâr algoritmalara bırakması, ne yazık ki savunmasız ve suçsuz nüfusu korumamış, tam tersine daha büyük toplu katliamların yolunu açmıştır. Bu zeki yapay kuşları düşmana karşı göndermeden önce hedef ayırmayı öğretmenin yeni Cenevre Konvansiyonlarına eklenmesi gerekecektir, belki dinleyen olur?

Çiplenme karşısına elbette önce etikçiler dikilecektir, ancak asıl zorluk etnik gruplardan gelebilir, hakları da yok değil, çiplenme Danimarka’dan Kanada’ya, ABD’den Almanya’ya, Türkiye’den Myanmar’a, Ruanda’dan Filistin’e, Finlandiya’dan Hindistan’a tarih boyunca pek çok örneğini gördüğümüz etnik temizlik ve asimilasyonları kolaylaştırabilir.

Bütün teknolojik gelişmeler, aşı başta, kötü niyetli kişilerin hatta “iyi niyetli şirketlerin?!” elinde bile, insanlığa ve dünyaya zarar verecek biçimde kullanılabilir. Sorun teknolojiye değil, onu kâr etme amacıyla *kötüye* kullanan *iyi niyetli* şirketlerin arkasına saklanan iş “insanıdadır” ve kontrol edilmesi gereken teknoloji değil, bu kadın veya erkek veya LGBTQIA+ insandır³.

Evimizin baş köşesindeydi, TV’ye “aptal kutusu” denirdi, artık arka odaya atılmıştır. Bir kanalda şarkıcı eskisinin şişirilmiş dudakları, diğerinde ülke başkanının öfkeden çarpılmış yüzüne maruz kalma riskine karşılık, kanalı değiştirerek Batı’nın yüzyıllardır özenle örtbas ettiği Çin’in mühendislik, tıp ve

³ Tek sorun, Atatürk’ün bu konuda bir vicesinin olmamasıdır, ancak eminim ADD buna bir çözüm bulmakta gecikmeyecektir.

pek çok alanda başardığı mucizelere ve tarih ve kültürüne hayran kalılabilmekte, bir diğer kanalda balinaların evrim hikayesi öğrenilebilmektedir.

Cep telefonları kullanıcıları, henüz “aptallaşma aşamasındadır” ancak onun da bizi akıllandıracığı zaman çok yakında gelecektir. Akıllı telefon satın almayı zorunlu kılan kurnaz banka işlemleri gibi uygulamalar da kontrol altına alınmayı beklemektedir.

Kitapta sistem ve politika gibi makro tercih düzeylerinin değerlendirilmesinden söz edilmektedir, bu iddiayı gerçeğe dönüştürmeninse politik güce ihtiyaç duyuracağı açıktır. Politik makro tercih, yatırımın Somali ve Gazze göçmen kamplarında veya Kalküta ve Rio gecekondualarında ihtiyacı olanlara acil yardım paketleri dağıtmakla; kanser araştırmaları, iklim değişikliği ve okyanusların fethi arasında yapıldığında, bu işin gerçekten zor olduğu anlaşılır.

Birincisi, hiçbir iktisadi getirisi olmayan “insani” durumu kurtarmayı amaçlarken ikincisi, insanlığın önünü açacak gerçek bilimsel tercihlere yönelmektedir. Ancak politik kararların mantığa dayanarak alınması sanıldığı kadar kolay değildir; göçmen kamplarındaki “din kardeşlerimiz” göz ardı edildiğinde, seçmenlerin bir kısmını kaybetmeyi göze almak gerekecektir. İkinci tercih ise akla doğru gelse bile politik düzeyde karar verenin kendini durum kurtarma popülizminden ayırması, “demokratik seçim” denen musibet yüzünden imkânsızdır.

Bu kitabı diğerlerinden biraz farklı biçimde, üç bölümde gerçekleştirebildim, ama Değer-Sistem-Politika sac ayağıyla denge sağlandı. Baştan bir çerçeve oluşturduğum ve çatıyı kapattığım halde, çoğu zaman kitabın kontrolü tamamen bende olmuyor; bu defa onu tamamen kaybettim. Değer kavramını birinci bölümde derinlemesine inceledim. Bundan sonra değerden sağlık değerlendirmeye bir köprü kurdum ve yeterince ayrıntılıdır, sonra sağlık değerlendirmeyi sistem ve politika çerçeveleri içinde analiz ettim.

Bu birbirinden aslında ayrılması imkânsız üçlüyü analiz ederken aynı araçları kullandım ve görülecektir, tekrarlar varmış gibi düşünülebilir, ama öyle değil; örneğin etik, memnuniyet ve kalite konularına kitabın neredeyse her büyük başlığı altında rastlanacaktır, her şeyden önce bu temel konuları sık sık hatırlamakta yarar vardır, gerisi okurken görülecektir.

Dille ilgili bir arıza çıkarmasam olmazdı; İngilizce efficacy ve effectiveness sözleri, Türkçede tek bir sözle, “etkililikle” karşılanmaktadır, ama bu eksik terminoloji bile Türkçe sözlükler ve literatürde yerli yerinde kullanılmaktan uzaktır ve nedense “etkinlik” olarak yazılmaktadır; buna cehalet demeyeceksek neye diyeceğiz? Etkinlik, aktivite, faaliyet anlamına gelir ve bir işin beklenen sonucuyla hiçbir ilgisi yoktur.

Ben üniversitelere nüfuz etmiş bu cehalete karşı ‘etkililik’ terimini kullanıyorum. Bu konu, ilgili bölümde görülecek, başka sorunlar da çıkarmaktadır. Bu sorunlara bir çözüm önerisi sunmaktan kendimi elbette alamazdım. Böylece “ideal etkililik” ve “gerçek etkililik” terimlerini icat ettim, okuyucunun onayına sunuyorum.

Dil sorunu bu defa kitabın adına da taşındı; her kitabın adını koyarken bile doğum sancuları çekiyorum, öncekilerde de böyle oldu ama burada kendi başıma karar veremedim ve iyi Arapça ve Farsça bilen İran göçmeni genç dostum Emil Shoainia’ya sordum. Cevap aşağıdadır:

“Efendim TASHİH kelimesi İSLAH kelimesinin eş anlamlısıdır ve ‘yanlış bir şeyi düzeltme’ anlamına gelir, yeniden gözden geçirme ve doğruyu bulma anlamına da geliyor.

TENKİD ise bir eseri gözden geçirmek, olumlu veya olumsuz eleştiriler yapmak ve değerlendirmek anlamına gelen Arapça “naghd” kelimesinin kökünden gelmektedir.

TAKDİR Arapça “ghadr” (kadir) kelimesinin kökünden gelmekte ve ‘değer biçme’ anlamına gelse de daha çok pozitif bir anlam taşımaktadır.”

Emil’in Pers olmasından mı, yoksa İran aslanının Amerikan hindisi karşısında kazandığı prestij yeni bir çağı müjdelediğinden midir, kitap adı olarak önce Takdir’i seçmişken sonunda Tenkid adında karar kıldım. Bu kararımı alırken, İran’ın ahlak dışı vahşi bir saldırıya karşı kararlı, akıllı ve tutarlı tutumuyla, dünyanın bozuk dengesini tek başına alt üst etmesinden etkilenmiş olabilirim.

Yaralı da olsa, yorgun da olsa, aslan yine aslandır ama ne kadar yükseğe tırmanırsa tırmansın, ağacın tepesine de tünese hindi, yine hindidir ve aslanın bu haliyle hindiyi yolduğunu bütün dünya mahcupça ve üstü örtülü biçimde kabul etmiştir, iki yüzlü batı kapitalizmi itiraf etmeye yanaşmasa da tarih ve talih dönmüştür.

Tarihin bu garip tecellisi, ne kadar öngörülemez sanılsa da Başkan Mao’nu “Emperyalizm kâğıt kaplandır” deyişinin, emperyalizmin temsilcisi ABD’nin öfkeli hindi başkanı tarafından emperyalist savaş makinesi NATO için kullanılması, bir paradoks mudur yoksa bir ironi mi? Bu dram karşısında şaşkınlık içindeyim, şaşırmayanlarsa düşünmeyenlerdir.

Ankara Batı, Mayıs 2026

El Ninõ geliyor, bir bu eksikti!

Bu yaz aylarında Afrika Boynuzu’nda on binlerce çocuk daha ölmeden
mumyalaşacak.

Geleceği kesin bu trajediye çaresizce seyirci kalmanın dayanılmaz acısını
duymamak için,
Ne yapmalı?

@Figaro

İÇİNDEKİLER

DEĞER VE DEĞERLENDİRME.....	1
Değer teorisine giriş.....	1
Tanımlar	1
Değer, fiyat ve kâr	2
İdeal değer teorisi	4
Değer teorilerinin ortak yanları	4
Sağlığın değeri.....	5
Hedefler ve değer	6
Değeri ölçmeli miyiz?	8
Metin içi ek: Mikro yönetim	9
Değer ölçülebilir mi?	10
Değer ölçme birimi ve “durum”	12
Metin içi ek: Değere göre risk ayarlama	14
Süreç	15
Sonuçlar	17
Tabelaya bakalım göbek atalım	17
Metin içi ek: Kardiyovasküler hastalık örneği	20
Sonuç ölçümlerinde neredeyiz?	20
Sonuçların kademelendirilmesi	21
Maliyet bir sonuç mudur?	23
Diğer bir sonuç, yaşam kalitesi	24
Yaşam kalitesi ölçümleri	25
Gösterge önerileri	26
Hasta uyumu ve memnuniyeti	27
Kalite	27
Değer ve geri ödeme	29
Değeri artırmak mı, sigorta kapsamını daraltmak mı?	30
Nereden başlamalı?	32

Deęerlendirmenin esasları.....	34
Geçerlilik, ex-facere tanımlar.....	34
ıkılmaz sokaklar.....	35
Verimlilik.....	36
Pratik geçerlilik tıyoları.....	36
Başarısızlık nedenleri.....	37
Üç teori.....	37
Ölme.....	39
Araştırma.....	40
Doğru soruyu sormak.....	40
Metin içi ek: Fishing expedition.....	42
Veri toplama araçları.....	42
Veri kalitesi.....	43
Etik.....	43
Paydaşlar.....	44
Girdiler.....	45
Süreçler.....	46
Kapsama, katılım ve kullanım.....	47
Yine memnuniyet.....	51
Metin içi ek: Tavan ve taban etkileri.....	52
ıktılar.....	53
Etki.....	53
Sağlığın Değerlendirilmesi.....	58
Tanımlar.....	58
Amaca göre tanımlar.....	59
Özelliklerine göre tanımlar.....	60
Metin içi ek: Akran değerlendirme kuruluşları (PRO'lar).....	62
Zamana göre tanımlar.....	63
“Farklı” yaklaşımlar.....	63
Sürveyans.....	65
Amaçlar.....	68
Metin içi ek: Amaçlara göre gösterge örnekleri.....	70

Temel ilkeler ve bileşenler	71
Kapsayıcılık.....	71
Hedef belirleme	71
Veri güvencesi	72
Analiz becerisi.....	72
Etik ve insan hakları.....	72
Esneklik ve paylaşım.....	73
Sürdürülebilirlik ve maliyet/etkililik	73
Politik taahhüt	74
Zorluklar ve fırsatlar.....	74
Zorluklar.....	74
Fırsatlar.....	75
Ekonomik değerlendirme	75
Maliyeti ölçmek.....	76
Sağlığın ekonomik değerlendirmesi.....	79
Sağlık kuruluşu değerlendirme	81
Bölüm eki: Eski törene yeni kılık: kalite.....	83
SAĞLIK POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	99
Sağlık politikalarına giriş	99
Tanımlar	99
Hizmet politikaları.....	99
Metin içi ek: Kamu dışı sektör ve iş birliği stratejileri.....	104
Gösterge önerileri	106
Politikalar	106
Kalite güvencesi	108
Erişim, kapsama ve kullanım	110
Sonuç göstergeleri	116
Koruma rejimleri	117
Tanımlar	117
İşletme	118
Sağlık idame işletmeleri	119

Gösterge önerileri	120
Yatay kapsayıcılık	120
Dikey kapsayıcılık.....	120
Fon sağlama biçimi ve sürdürülebilirliği	120
Sağlık yönetimi	122
Tanımlar	122
Gösterge önerileri	122
İdari kapasite	122
Sağlık enformasyonu üretme ve kullanma	125
Tanımlar	125
Sağlık Enformasyon Sisteminde aranan nitelikler	125
Gösterge önerileri.....	126
Geçerlilik.....	128
Değerlendirme bileşenleri	130
Sağlık finansmanı.....	134
Tanımlar	134
Gösterge önerileri	135
Kaynak tahsisi	136
Bütçe yapma.....	136
Bütçe tahsisi	138
Desantralize sağlık bütçeleri	138
Ayaktan/yatan hasta harcama oranı	139
Sağlık bütçesinin kırsal/kentsel dağılımı.....	140
Hizmetin ücretlendirilmesi.....	140
Katkı payları gelirinin kullanılması.....	140
Hizmet satın alma.....	141
Sağlık insan gücü.....	142
Tanımlar	142
İhtiyaç ve sorun	142

Personelin özellikleri.....	143
Gösterge önerileri	144
Sağlık insan gücü politikaları.....	146
Sağlık insan gücü yönetimi	148
Hizmet sunanların katılımı	149
Ecza yönetimi	150
Tanımlar	150
İhtiyaç ve sorunlar.....	150
Gösterge önerileri	151
Kurumsal istikrar, politika ve kanunlar	151
Metin içi ek: İzci yöntemi	153
Levazımat	153
Saklama ve dağıtım	156
Akılcı ilaç kullanımı.....	159
Erişim	160
Finansman	161
SAĞLIK SİSTEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	163
Sağlık sistemleri	163
Tanımlar	163
Sistem performansının değerlendirilmesi	164
Teşvikler	164
Performans değerlendirme norm ve kriterleri	165
Çıkartılan dersler	167
Performans ölçütlerinin seçimi.....	168
Rehberler ve standartlar	168
Metodolojik sorunlar	169
Zaman etkisi	169
Risk ayarlaması	170
Performans ölçmenin zorlukları	170
Veri güvenilirliği	170
Metin içi ek: Veri toplamada verevlik (bias) kaynakları	172

Gösterge önerileri	174
Nüfus dinamikleri.....	174
Üreme sağlığı	174
Mortalite	176
Gelir ve hakkaniyet	176
Geçerlilik	178
Sağlık programları	179
Tanımlar, program ve bileşenleri	179
Bileşenlerin ayrılması	180
Kaynak ve girdi	180
Süreç ve işlem	180
Çıktı ve ürün.....	180
Beklenti ve sonuç	180
Değerlendirme hedeflerinin saptanması.....	181
Plan hedefleri.....	181
Program hedefleri	181
Koordinasyon hedefleri	182
Bileşenlerin değerlendirilmesi	182
Plan -geçerlilik- değerlendirme.....	182
Taktik ve yapısal değerlendirme.....	183
Bileşenlerin değerlendirilmesi.....	183
Bileşenler arasındaki ilişkinin -mali- değerlendirmesi.....	184
Koordinasyon -operasyonel- değerlendirme	185
Bölüm eki: Mantıksal çerçeve yaklaşımı	185
Sağlık projeleri	189
Tanımlar	189
Değerlendirme.....	189
Proje döngüsü yönetimi.....	189
Sonuç değerlendirme.....	192
Halk sağlığı müdahaleleri.....	194

Tanımlar	194
Değerlendirme.....	195
Müdahale ve değerlendirme	196
Metodolojik mülahazalar	197
Geçerlilik, müdahale gerekli miydi?	198
Tarama testleri	201
Tanımlar ve gerekçe.....	201
Tarama kriterleri	202
Test kriterleri	204
Eşik değer belirleme.....	207
Birden fazla testin kombinasyonu	208
Taramanın değerlendirilmesi	208
Sağlık üzerindeki etkiler.....	208
Psikolojik ve sosyal sonuçlar.....	209
Geçerlilik	210
Erken teşhis verevliği (Lead time bias).....	210
Hastalık süresinin uzaması (Length time bias)	211
Seçim verevliği.....	211
İşaret verevliği.....	211
Bölüm eki: HIV kontrol programı değerlendirme.....	211
Hizmet	214
Tanımlar	214
Hizmet bileşenleri	214
Yapı	214
Uygulama	215
Sonuç	215
Uygulamayla sonuç	215
Yöntem seçimi.....	216
Bekçi vaka yöntemi	216
Metin içi ek: Bekçi vaka: Yoğun bakımda hasta güvenliği	217
Yörünge yöntemi.....	218

İzci yöntemi.....	218
Geçerlilik	219
Yapı	220
Uygulama.....	221
Sonuçlar	222
Bölüm Eki 1: Risk tahminiyle hizmet değerlendirme.....	226
Bölüm Eki 2: İzci (Tracer) yöntemi kullanım alanları.....	229
Sonuç.....	237
KAYNAKLAR	239

KAYNAKLAR

- Angoumis, K., Padilla, C. S., Kouwenhoven, M. C. M., et al. (2025). Adverse health outcomes and health-related quality of life (HRQoL) among long-term adolescent and young adult (AYA) brain tumour survivors: results from the population-based SURVAYA study. *Supportive care in cancer : official journal of the Multinational Association of Supportive Care in Cancer*, 33(2), 95. Article 95.
- Al-Kassab-Córdova A, Soto-Becerra P. Causal Inference in Public Health: A Call to Stop Causal Fishing Expeditions. *Public Health Rep.* 2025 Sep-Oct;140(5-6):427-431
- Irum A, Naz O, Ibrahim M and Khan AA (2025) Unintended pregnancies: a comprehensive cost-benefit analysis of family planning investment in Pakistan. *Front. Public Health* 13:1563721.
- McClellan MB, Legner V, Debab S. Modernizing Risk Adjustment for Value-Based Care Without Clinician Burnout. *JAMA Health Forum.* 2025;6(10):e254756. 2023
- Ajayi, Victor. (2023). A Review on Primary Sources of Data and Secondary Sources of Data. *SSRN Electronic Journal.* 10.2139/ssrn.5378785. 2022
- Barcelos MRB, Lima EFA, Dutra AF, Comerio T, Primo CC. Congenital syphilis: epidemiological analysis and sentinel event of the quality of care for the mother/newborn binomium. *J Hum Growth Dev.* 2022; 32(1):165-175.
- Dorr, M.C., van Hof, K.S., Jelsma, J.G.M. et al. Quality improvements of healthcare trajectories by learning from aggregated patient-reported outcomes: a mixed-methods systematic literature review *Health Res Policy Sys* 20, 90 (2022)
- Hassan, E., Groot, W. and Volante, L. (2022) Education Funding and Learning Outcomes in Sub-Saharan Africa: A Review of Reviews. *International Journal of Educational Research Open*, 3, Article 100181.
- Mbau R, Oliver K, Vassall A, et al. A qualitative evaluation of priority-setting by the health benefits package advisory panel in Kenya. *Health Policy Plan* 2023; 38:49–60.
- Micán, C., Fernandes, G., & Araújo, M. (2022). Disclosing the tacit links between risk and success in organizational development project portfolios. *Sustainability*, 14(9), 5235.
- Palm, K. and Fischier, U.P. (2022) What Managers Find Important for Implementation of Innovations in the Healthcare Sector—Practice through Six Management Perspectives. *International Journal of Health Policy Management*, 11, 2261-2271.
- Peh WC. Peer review: concepts, variants and controversies. *Singapore Med J.* 2022 Feb;63(2):55-60.
- Rudi A. Steenbruggen Marjo J. M. Maas Thomas J. Hoogbeem Paul L. P. Brand Philip J. van der Wee The application of the tracer method with peer observation and formative feedback for professional development in clinical practice: a scoping review *PMI* 2022 11: 1 15-21
- Rutikanga , O., & Gachili , W. (2024). Effect of Monitoring and Evaluation (M&E) Practices on Performance of Health Funded Projects in Rwanda: A Case of Malaria Control, Maternal & Child Health Programs of Ministry of Health. *Journal of Entrepreneurship & Project Management*, 8(3), 15–25.
- Soucat A, Tandon A, González-Pier E, et al. From UHC benefit packages to fiscal space and budget appropriation: the long journey to implementation. *BMJ Global Health* 2022;
- Steenbruggen, R.A., Maas, M.J.M., Hoogbeem, T.J. et al. The application of the tracer method with peer observation and formative feedback for professional development in clinical practice: a scoping review. *Perspect Med Educ.* 11:15–21 (2022)
- Turaman, C. The Evolving Disease Patterns and New Tracers to Assess the 21st Century Health Care. *Int J Family Med Healthcare.* 2024; 3(3): 1-5. 2021

- Agustín Ciapponi, José M. Belizán, Gilda Piaggio, and Sanni Yaya There is life beyond the statistical significance *Reprod Health* 2021 18:80
- Bierbaum M, Rapport F, Arnolda G, et al. Adherence to clinical practice guidelines (CpGs) for the treatment of cancers in Australia and the factors associated with adherence: a systematic review protocol. *BMJ Open* 2021;11:e050912.
- Bullock HL, Lavis JN, Wilson MG, et al. Understanding the implementation of evidence-informed policies and practices from a policy perspective: a critical interpretive synthesis. *Implement Sci* 2021; 16.
- EGgebrecht L, Ludolph P, Göbel S, Panova-Noeva M, Arnold N, Nagler M, Bickel C, Lauterbach M, Hardt R, Cate HT, Lackner KJ, Espinola-Klein C, Münzel T, Prochaska JH, Wild PS. Cost saving analysis of specialized, eHealth-based management of patients receiving oral anticoagulation therapy: Results from the thrombEVAL study. *Sci Rep.* 2021 Jan 28;11(1):2577.
- Elizabeth McGill, Vanessa Er, Tarra Penney, Matt Egan, et al, Evaluation of public health interventions from a complex systems perspective: A research methods review, *Social Science & Medicine*, Volume 272, 2021, 113697, ISSN 0277-9536,
- Munos M. The RADAR coverage tool: developing a toolkit for rigorous household surveys for reproductive, maternal, newborn, and Child Health & Nutr. *Indic.* 2021.
- Page MJ, McKenzie JE, Bossuyt PM. The PRISMA 2020 statement: an updated guideline for reporting systematic reviews.. *BMJ.* 2021;372.
- Thomas JC, Doherty K, Watson-Grant S, et al. Advances in monitoring and evaluation in low- and middle-income countries. *Eval Program Plann* 2021; 89:101994.
- Yoon I, Twea P, Heung S, et al. Health sector resource mapping in Malawi: sharing the collection and use of budget data for evidence-based decision making. *Glob Health Sci Pract* 2021; 9:793–803.
- Wallerstein, N. (2021) Engage for Equity: Advancing the Fields of Community-Based Participatory Research and Community-Engaged Research in Community Psychology and the Social Sciences. *American Journal of Community Psychology*, 67, 251255. 2020
- Akazili J, Kanmiki EW, Anaseba D, et al. Challenges and facilitators to the provision of sexual, reproductive health and rights services in Ghana. *Sex Reprod Health Matters* 2020; 28.
- Burches E, Burches M (2020) Efficacy, Effectiveness and Efficiency in the Health Care: The Need for an Agreement to Clarify its Meaning. *Int Arch Public Health Community Med* 4:035.
- C. Law, L. Cornelsen, J. Adams, D. Pell, H. Rutter, M. White, et al. The impact of UK soft drinks industry levy on manufacturers' domestic turnover *Econ. Hum. Biol.*, 37 (2020), p. 100866
- C. Law, L. Cornelsen, J. Adams, T. Penney, H. Rutter, M. White, et al. An analysis of the stock market reaction to the announcements of the UK Soft Drinks Industry Levy *Econ. Hum. Biol.*, 38 (2020), p. 100834
- Castillo RC, Heins S, Feldman D, et al. The impact of adherence to clinical practice guidelines on medical costs. *J Occup Environ Med* 2020;62:712–7.
- Correa VC, Lugo-Agudelo LH, Aguirre-Acevedo DC, et al. Individual, health system, and contextual barriers and facilitators for the implementation of clinical practice guidelines: a systematic metareview. *Health Research Policy and Systems* 2020;18:1.
- Eregata GT, Hailu A, Geletu ZA, et al. Revision of the Ethiopian essential health service package: an explication of the process and methods used. *Health Syst Reform* 2020; 6.
- Franco JVA, Arancibia M, Meza N, et al. Clinical practice guidelines: concepts, limitations and challenges. *Medwave* 2020;20:e7887.
- Freeman S, Schuller M. Aid projects: the effects of commodification and exchange. *World Dev.* 2020;126:104731.
- GBD 2019 Universal Health Coverage Collaborators. Measuring universal health coverage based on an index of effective coverage of health services in 204 countries and territories, 1990-2019: a systematic analysis for the global burden of disease study 2019. *Lancet* 2020; 396:1250–84.

- Mgoba, S.A. and Kabote, S.J. (2020) Effectiveness of Participatory Monitoring and Evaluation on Achievement of Community-Based Water Projects in Tanzania. *Journal of Applied Water Science*, 10, Article No. 200.
- Neale EP, Middleton J, Lambert K. Barriers and enablers to detection and management of chronic kidney disease in primary healthcare: a systematic review. *BMC Nephrol* 2020;21:1–7.
- Ndunguru, D. D., Niyonyungu, F., & Yang, X. (2020). Quantification of the influence of factors causing time and cost overruns in Tanzanian construction projects. *Open Journal of Business and Management*, 08(05), 2133-2147.
- Ong'ayo, A.O., Ong'ayo, G.O. and Mwitwa, C.J. (2020) Enhancing Monitoring and Evaluation Skills through Training: A Case of Non-Governmental Organizations in Kenya. *International Journal of Scientific Research and Management*, 8, 1-9.
- P. Scarborough, V. Adhikari, R.A. Harrington, A. Elhussein, A. Briggs, M. Rayner, et al. Impact of the announcement and implementation of the UK Soft Drinks Industry Levy on sugar content, price, product size and number of available soft drinks in the UK, 2015-19: a controlled interrupted time series analysis *PLoS Med.*, 17 (2) (2020), Article e1003025
- Peters S, Bussi eres A, Depreitere B, et al. Facilitating guideline implementation in primary health care practices. *J Prim Care Community Health* 2020;11:215013272091626.
- Rodríguez-Rivero, R., Ortiz-Marcos, I., Díaz-Barcos, V., & Lozano, S. A. (2020). Applying the strategic prospective approach to project management in a development project in Colombia. *International Journal of Project Management*, 38(8), 534-547.
- Sudbury-Riley L, Hunter-Jones P, Al-Abdin A. Introducing the trajectory Touchpoint technique: a systematic methodology for capturing the service experiences of palliative care patients and their families. *BMC Palliat Care*. 2020 Jul 10;19(1):104
- Swaithes L, Paskins Z, Dziedzic K, et al. Factors influencing the implementation of evidence-based guidelines for osteoarthritis in primary care: a systematic review and thematic synthesis. *Musculoskeletal Care* 2020;18:101–10.
- Yao X, Ma J, Wang Q, et al. A comparison of agree and right: which clinical practice guideline reporting checklist should be followed by guideline developers? *J Gen Intern Med* 2020;35:894–8.
- Zhao, Y., Wang, A. and Sun, Y. (2020) Technological Environment, Virtual Experience, and MOOC Continuance: A Stimulus-Organism-Response Perspective. *Computers & Education*, 144, Article ID: 103721. 2019
- Aladwan, A.S. (2019) The Role of Communication Strategy in Organizational Change Management. *International Journal of Business Communication*, 56, 183-207.
- Al-Abri, R., Al-Balushi, A. and Al-Mandhari, A. (2019) Leadership Commitment to Quality Improvement in Healthcare: A Qualitative Study from Oman. *BMC Health Services Research*, 19, 1-10.
- A. Honeycutt, C. Bradley, O. Khavjou, B. Yarnoff, R. Soler, D. Orenstein Simulated impacts and potential cost effectiveness of Communities Putting Prevention to Work: tobacco control interventions in 21 US communities, 2010–2020 *Prev. Med.*, 120 (2019), pp. 100-106
- A.M. Bagnall, D. Radley, R. Jones, P. Gately, J. Nobles, M. Van Dijk, et al. Whole systems approaches to obesity and other complex public health challenges: a systematic review *BMC Publ. Health* (2019),
- Bongiovanni, I. and Newton, C. (2019) Toward an epidemiology of safety and security risks: an organizational vulnerability assessment in international airports. *Risk Analysis*, 39(6), pp. 1281-1297.
- Carvalho, S., White, H. and Youssef, R. (2019) The Role of Technical Skills in Program Evaluation: Evidence from a Randomized Controlled Trial. *Journal of Development Effectiveness*, 11, 1-19.
- D. Pell, T. Penney, D. Hammond, L. Vanderlee, M. White, J. Adams Support for, and perceived effectiveness of, the UK soft drinks industry levy among UK adults: cross-sectional analysis of the International Food Policy Study *BMJ Open*, 9 (3) (2019), Article e026698

- G.F. Moore, R.E. Evans, J. Hawkins, H. Littlecott, G. Melendez-Torres, C. Bonell, et al. From complex social interventions to interventions in complex social systems: future directions and unresolved questions for intervention development and evaluation *Evaluation*, 25 (1) (2019), pp. 23-45
- Greenhalgh, T., Hinton, L., Finlay, T., Macfarlane, A., Fahy, N., Clyde, B. and Chant, A. (2019) Frameworks for Supporting Patient and Public Involvement in Research: Systematic Review and Co-Design Pilot. *Health Expectations*, 22, 785-801.
- Hanskamp-Sebregts, M Zegers, M Westert, GP et al. (2019). Effects of patient safety auditing in hospital care: results of a mixed-method evaluation (part 1) *Int J Qual Health Care* 31: 8–15,
- Hsu, J. (2019) Adequacy of Funding for Healthcare in Low-Income Countries: A Systematic Review. *Journal of Health Financing*, 37, 201-214.
- Karami, M., Farhadi, P. and Feizi, A. (2019) The Impact of Electronic Health Records on Healthcare Quality: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Journal of the American Medical Informatics Association*, 26, 1642-1652.
- Kerkhoff, A.G. and van der Bijl-Brouwer, M. (2019) The Impact of Project Management on Project Success: A Systematic Review. *International Journal of Project Management*, 37, 32-45.
- K.M. Keyes, A. Shev, M. Tracy, M. Cerdá Assessing the impact of alcohol taxation on rates of violent victimization in a large urban area: an agent-based modeling approach *Addiction*, 114 (2) (2019), pp. 236-247
- K.M. Keyes, A. Hamilton, J. Swanson, M. Tracy, M. Cerdá Simulating the suicide prevention effects of firearms restrictions based on psychiatric hospitalization and treatment records: social benefits and unintended adverse consequences *Am. J. Publ. Health*, 109 (S3) (2019), pp. S236-S243
- K. Koh, R. Reno, A. Hyder Examining disparities in food accessibility among households in Columbus, Ohio: an agent-based model *Food Secur*, 11 (2) (2019), pp. 317-331
- Liu, J., Zhang, X. and Wang, S. (2019) The Relationship between Project Design Flexibility and Project Performance: The Mediating Role of Risk Management. *International Journal of Project Management*, 37, 1007-1018.
- Liu H, Mohammed A, Shanthosh J, et al Process evaluations of primary care interventions addressing chronic disease: a systematic review *BMJ Open* 2019;9:e025127.
- Maphumulo, W. T. and Bhengu, B. (2019). Challenges of quality improvement in the healthcare of South Africa post-apartheid: a critical review. *Curationis*, 42(1).
- M. Crane, E. Bohn-Goldbaum, B. Lloyd, C. Rissel, A. Bauman, D. Indig, et al. Evaluation of Get Healthy at Work, a state-wide workplace health promotion program in Australia *BMC Publ. Health*, 19 (1) (2019), p. 183
- M. Crane, A. Bauman, B. Lloyd, B. McGill, C. Rissel, A. Grunseit Applying pragmatic approaches to complex program evaluation: a case study of implementation of the New South Wales Get Healthy at Work program *Health Promot. J. Aust.*, 30 (3) (2019), pp. 422-432
- M.S. Jalali, H. Rahmandad, S.L. Bullock, S.H. Lee-Kwan, J. Gittelsohn, A. Ammerman Dynamics of intervention adoption, implementation, and maintenance inside organizations: the case of an obesity prevention initiative *Soc. Sci. Med.*, 224 (2019), pp. 67-76
- M. Kasman, R.A. Hammond, B. Heuberger, A. Mack-Crane, R. Purcell, C. Economos, et al. Activating a community: an agent-based model of Romp & Chomp, a whole-of-community childhood obesity intervention *Obesity*, 27 (9) (2019), pp. 1494-1502
- Mathieson A, Grande G, Luker K. Strategies, facilitators and barriers to implementation of evidence-based practice in community nursing: a systematic mixed-studies review and qualitative synthesis. *Prim Health Care Res Dev* 2019;20:e6.
- M. Petticrew, C. Knai, J. Thomas, E.A. Rehfuess, J. Noyes, A. Gerhardus, et al. Implications of a complexity perspective for systematic reviews and guideline development in health decision making *BMJ Global Health*, 4 (Suppl. 1) (2019) e000899

- N. Bartelink, P. van Assema, M. Jansen, H. Savelberg, G. Moore, J. Hawkins, et al. Process evaluation of the healthy primary School of the Future: the key learning points BMC Publ. Health, 19 (1) (2019), p. 698
- Ndungu, A. W., Gakuu, C. M. & Kidombo, H. J. (2019). Monitoring and evaluation processes on performance of HIV prevention projects for adolescents in Kisumu County, Kenya. *European Journal of Business and Management Research*, 4(6), 23-56.
- Nederhand, J. and Klijn, E.H. (2019) Stakeholder Involvement in Public-Private Partnerships: Its Influence on the Innovative Character of Projects and on Project Performance. *Administration & Society*, 51, 1200-1226.
- Newham JJ, Forman J, Heys M, et al. Children and Young People's Health Partnership (CYPHP) Evelina London model of care: protocol for an opportunistic cluster randomised controlled trial (cRCT) to assess child health outcomes, healthcare quality and health service use. *BMJ Open* 2019;9:e027301.
- N. Urwannachotima, P. Hanvoravongchai, J.P. Ansah Sugar-sweetened beverage tax and potential impact on dental caries in Thai adults: an evaluation using the group model building approach *Syst. Res. Behav. Sci.*, 36 (1) (2019), pp. 87-99
- Olawale, Y. and Sun M. (2019). Construction project control in the UK: Current practice, existing problems and recommendations for future improvement. *International Journal of Project Management*, 33(3): 623-637
- Oswaldo Yoshimi Tanaka, Marcos Drumond Júnior, Tarcísio Laerte Gontijo, Marília Cristina Prado Louvison, Tereza Etsuko Costa Rosa Arterial hypertension as a tracer for the evaluation of access to health care *Ciência & Saúde Coletiva*, 24(3):963-972, 2019
- R. Alfandari Multi-professional work in child protection decision-making: an Israeli case study *Child. Youth Serv. Rev.* (2019),
- S. Allender, A.D. Brown, K.A. Bolton, P. Fraser, J. Lowe, P. Hovmand Translating systems thinking into practice for community action on childhood obesity *Obes. Rev.*, 20 (2019), pp. 179-184
- S. Rosas, E. Knight Evaluating a complex health promotion intervention: case application of three systems methods *Crit. Publ. Health*, 29 (3) (2019), pp. 337-352
- Tanaka OY, Drumond Júnior M, Gontijo TL, Louvison MCP, Rosa TEC. Arterial hypertension as a tracer for the evaluation of access to health care. *Cien Saude Colet.* 2019 Mar;24(3):963-972
- Tewksbury, R. (2019). Quantitative versus qualitative methods: understanding why qualitative methods are superior for Criminology and Criminal Justice. *Journal of Theoretical and Philosophical Criminology*. (1) p.50-5860
- Wickham RJ. Secondary Analysis Research. *J Adv Pract Oncol.* 2019 May-Jun;10(4):395-400. 2018
- Akuoku, J.K. (2018) The Impact of Monitoring and Evaluation Practices on the Efficiency of Healthcare Services in Ghana. *Journal of Public Health*, 40, E1-E8.
- B.Y. Lee, M.C. Ferguson, D.L. Hertenstein, A. Adam, E. Zenkov, P.I. Wang, et al. Simulating the impact of sugar-sweetened beverage warning labels in three cities *Am. J. Prev. Med.*, 54 (2) (2018), pp. 197-204
- Cutler RL, Fernandez-Llimos F, Frommer M, et al. Economic impact of medication non-adherence by disease groups: a systematic review. *BMJ Open* 2018;8:e016982.
- C. Knai, M. Petticrew, N. Douglas, M.A. Durand, E. Eastmure, E. Nolte, N. Mays The Public Health Responsibility Deal: using a systems-level analysis to understand the lack of impact on alcohol, food, physical activity, and workplace health sub-systems *Int. J. Environ. Res. Publ. Health*, 15 (2018), p. 2895
- H.-J. Chen, H. Xue, S. Liu, T.T. Huang, Y.C. Wang, Y. Wang Obesity trend in the United States and economic intervention options to change it: a simulation study linking ecological epidemiology and system dynamics modeling *Publ. Health*, 161 (2018), pp. 20-28

- J.A. Atkinson, A. Prodan, M. Livingston, D. Knowles, E. O'Donnell, R. Room, et al. Impacts of licensed premises trading hour policies on alcohol-related harms *Addiction*, 113 (7) (2018), pp. 1244-1251
- J. Dickson-Gomez, L.A. Glasman, G. Bodnar, M. Murphy A social systems analysis of implementation of El Salvador's national HIV combination prevention: a research agenda for evaluating Global Health Initiatives *BMC Health Serv. Res.*, 18 (1) (2018), p. 848
- J. Pearson-Stuttard, C. Kypridemos, B. Collins, D. Mozaffarian, Y. Huang, P. Bandosz, et al. Estimating the health and economic effects of the proposed US Food and Drug Administration voluntary sodium reformulation: microsimulation cost-effectiveness analysis *PLoS Med.*, 15 (4) (2018), Article e1002551
- K. Shankardass, C. Muntaner, L. Kokkinen, F.V. Shahidi, A. Freiler, G. Oneka, et al. The implementation of Health in All Policies initiatives: a systems framework for government action *Health Res. Pol. Syst.*, 16 (1) (2018), p. 26
- L. Schelbe, K.A. Randolph, A. Yelick, L.P. Cheatham, D.B. Groton Systems theory as a framework for examining a college campus-based support program for the former foster youth *J Evid Inf Soc Work*, 15 (3) (2018), pp. 277-295
- Loonen JJ, Blijlevens NMA, Prins J, et al. Cancer survivorship care: person centered care in a multidisciplinary shared care model. *Int J Integr Care* 2018;18.
- M.A. Fuentes, J.P. Cárdenas, N. Carro, M. Lozada Development and complex dynamics at school environment *Complexity*, 2018 (2018)
- Marra, M. (2018). The ambiguities of performance-based governance reforms in Italy: Reviving the fortunes of evaluation and performance measurement. *Evaluation and program planning*, 69, 173-182.
- Mellenbergh, G.J., Ader, H.J. & Hand D.J. (2018) Advising on research methods: A consultant's companion. *Huzein: Johannes van Kessel*.
- Mkutano, S. M., & Sang, P. (2018). Project management practices and performance of non-governmental organizations projects in Nairobi City County, Kenya. *International Academic Journal of Information Sciences and Project Management*, 3(3), 1-22.
- M. Safan, A.L. Murillo, D. Wadhwa, C. Castillo-Chavez Modeling the diet dynamics of children: the roles of socialization and the school environment *Lett Biomath*, 5 (1) (2018), pp. 275-306
- Njenga, A. G. (2018). Influence of monitoring and evaluation practices in non-governmental organization: A case of maternal health projects in Bungoma South-sub county, Kenya. *European Scientific Journal*, 13(23)
- N.H. Bartelink, P. Van Assema, M.W. Jansen, H.H. Savelberg, M. Willeboordse, S.P. Kremers The healthy primary school of the future: a contextual Action-Oriented research approach *Int. J. Environ. Res. Publ. Health*, 15 (10) (2018), p. 2243
- Orodho, J.A. (2018). Techniques of writing research projects and reports in education and social sciences. *Maseno: Kanezja HP Enterprises*.
- O.M. Araz, F.A. Wilson, J.P. Stimpson Complex systems modeling for evaluating potential impact of traffic safety policies: a case on drug-involved fatal crashes *Ann. Oper. Res.* (2018), pp. 1-22
- Pepió Vilaubí JM, Orozco-Beltrán D, Gonçalves AQ, et al. Adherence to European clinical practice guidelines for secondary prevention of cardiovascular disease: a cohort study. *Int J Environ Res Public Health* 2018;15:1233.
- R. Pérez-Escamilla, V. Cavallera, M. Tomlinson, T. Dua Scaling up integrated early childhood development programs: lessons from four countries *Child Care Health Dev.*, 44 (1) (2018), pp. 50-61
- Roller, M. R., & Lavrakas, P. J. (2018). A total quality framework approach to sharing qualitative research data: Comment on Dubois et al. (2018). *Qualitative Psychology*, 5(3), 394-401.
- S. Eker, N. Zimmermann, S. Carnohan, M. Davies Participatory system dynamics modelling for housing, energy and wellbeing interactions *Build. Res. Inf.*, 46 (7) (2018), pp. 738-754

- Tan K, Black BP. A systematic review of health care provider-perceived barriers and facilitators to routine HIV testing in primary care settings in the southeastern United States. *J Assoc Nurses AIDS Care* 2018;29:357–70.
- Villar-Álvarez F, Moreno-Zabaleta R, Mira-Solves JJ, et al. Do not do in COPD: consensus statement on overuse. *Int J Chron Obstruct Pulmon Dis* 2018;13:451–63.
- Wang T, Molassiotis A, Chung BPM, et al. Unmet care needs of advanced cancer patients and their informal caregivers: a systematic review. *BMC Palliat Care* 2018;17:1–29.
- Y. Apostolopoulos, M.K. Lemke, A.E. Barry, K. Hassmiller Lich Moving alcohol prevention research forward—Part I: introducing a complex systems paradigm *Addiction*, 113 (2) (2018), pp. 353-362
- Y. Li, D. Zhang, J.R. Thapa, K. Madondo, S. Yi, E. Fisher, et al. Assessing the role of access and price on the consumption of fruits and vegetables across New York City using agent-based modeling *Prev. Med.*, 106 (2018), pp. 73-78
- 2017
- A.C. Figueiro, S.R. de Araujo Oliveira, Z. Hartz, Y. Couturier, J. Bernier, M. do Socorro Machado Freire, et al. A tool for exploring the dynamics of innovative interventions for public health: the critical event card *Int. J. Publ. Health*, 62 (2) (2017), pp. 177-186
- Alañón Pardo MDM, Ferrit Martín M, Calleja Hernández Miguel Ángel, et al. Adherence of psychopharmacological prescriptions to clinical practice guidelines in patients with eating behavior disorders. *Eur J Clin Pharmacol* 2017;73:1305–13.
- Atkins L, Francis J, Islam R, et al. A guide to using the theoretical domains framework of behaviour change to investigate implementation problems. *Implementation Science* 2017;12:1–8.
- Bouchard, C and Jean, O (2017). Tracer methodology: an appropriate tool for assessing compliance with accreditation standards? *Int J Health Plann Manage* 32: e299–315,
- Chapman AR, Forman L, Lamprea E, et al. Evaluating essential health packages from a human rights perspective. *Journal of Human Rights* 2017; 16:142–59.
- D.A. Luke, R.A. Hammond, T. Combs, A. Sorg, M. Kasman, A. Mack-Crane, et al Tobacco town: computational modeling of policy options to reduce tobacco retailer density *Am. J. Publ. Health*, 107 (5) (2017), pp. 740-746
- E.F. Gates Learning from seasoned evaluators: implications of systems approaches for evaluation practice *Evaluation*, 23 (2) (2017), pp. 152-171
- Egerton T, Diamond LE, Buchbinder R, et al. A systematic review and evidence synthesis of qualitative studies to identify primary care clinicians' barriers and enablers to the management of osteoarthritis. *Osteoarthritis Cartilage* 2017;25:625–38.
- F. Nyabadza, L. Coetzee A systems dynamic model for drug abuse and drug-related crime in the Western Cape Province of South Africa *Comput Math Methods Med*, 2017 (2017), p. 4074197
- Frankel, A., Nina, L., &Gage. (2017). M&E fundamentals. A self-guided mini-course. United states Agency for international Development. Washington. 64
- Glasziou P, Straus S, Brownlee S, et al. Evidence for underuse of effective medical services around the world. *Lancet* 2017;390:169–77.
- H. Rutter, N. Savona, K. Glonti, J. Bibby, S. Cummins, D.T. Finegood, et al. The need for a complex systems model of evidence for public health *Lancet*, 390 (10112) (2017), pp. 2602-2604
- K.H. Lich, J.B. Urban, L. Frerichs, G. Dave Extending systems thinking in planning and evaluation using group concept mapping and system dynamics to tackle complex problems *Eval. Progr. Plann.*, 60 (2017), pp. 254-264
- Kurji, A. and Sperling, J. (2017) Monitoring and Evaluation in Developing Countries: A Review of the Literature. *Journal of Development Effectiveness*, 9, 342-357
- L Orton, E Halliday, M Collins, M Egan, S Lewis, R Ponsford, K Powell, S Salway, A Townsend, M Whitehead, J Popay Putting context centre stage: evidence from a systems evaluation of an area based empowerment initiative in England *Crit. Publ. Health*, 27 (2017), pp. 477-489

- Leeuw, F. L. (2017). Reconstructing program theories: methods available and problems to be solved. *American Journal of Evaluation*.
- Lim BT, Butow P, Mills J, et al. . Information needs of the Chinese community affected by cancer: a systematic review. *Psychooncology* 2017;26:1433–43.
- Micah, N. J., & Luketero, S. W. (2017). Monitoring and evaluation systems and performance of non-governmental based maternal health projects in Bungoma South Sub-County, Kenya. *European Scientific Journal*, 13(23), 11-38.
- Nwankwo, F., Olabisi, T. A., & Onwuchekwa, F. (2017). Effect of capacity building on organizational performance of multipurpose cooperative societies in Osun State of Nigeria. *AFRREV IJAH: An International Journal of Arts and Humanities*, 6(2), 141-158.
- Pinaire J, Azé J, Bringay S, Landais P. Patient healthcare trajectory. An essential monitoring tool: a systematic review. *Health Inf Sci Syst*. 2017 Apr 12;5(1):1
- R. Alfandari Systemic barriers to effective utilization of decision making tools in child protection practice *Child Abuse Negl.* (2017),
- R. Beheshti, M. Jalalpour, T.A. Glass Comparing methods of targeting obesity interventions in populations: an agent-based simulation *SSM Popul Health*, 3 (2017), pp. 211-218
- R. Pérez-Escamilla, C. Lutter, C. Rabadan-Diehl, A. Rubinstein, A. Calvillo, C. Corvalán, et al. Prevention of childhood obesity and food policies in Latin America: from research to practice *Obes. Rev.*, 18 (2017), pp. 28-38
- Robinson, M. (2017). Accrual Budgeting and Fiscal Policy. *OECD Journal on Budgeting*. Vol 9(1): 1-29
- Souder, M., Lewis, P., & Thornhill, A. (2017). *Research Methods for Business Students 4th Edition*. England. Prentice Hall
- Santosh, M. (2017). Monitoring, evaluation and performance management in South Asia: The challenge of building capacity. *Evaluation*, 19(1), 74-84.
- Scheirer, M. A. (2017). Planning evaluation through the program life cycle. *American Journal of Evaluation*, 33(2), 263-294.
- S. Chughtai, K. Blanchet Systems thinking in public health: a bibliographic contribution to a meta-narrative review *Health Pol. Plann.*, 32 (4) (2017), pp. 585-594
- T.A. York, A.C. Brent, J.K. Musango, I.H. de Kock Infrastructure implications of a green economy transition in the Western Cape Province of South Africa: a system dynamics modelling approach *Dev. South Afr.*, 34 (5) (2017), pp. 529-547
- Wood E, Ohlsen S, Ricketts T. What are the barriers and facilitators to implementing collaborative care for depression? A systematic review. *J Affect Disord* 2017;214:26–43.
- 2016
- A.R. Lyon, M.A. Maras, C.M. Pate, T. Igusa, A. Vander Stoep Modeling the impact of school-based universal depression screening on additional service capacity needs: a system dynamics approach *Adm Policy Ment Health*, 43 (2) (2016), pp. 168-188
- Bailey, C., Blake, C., Schriver, M., Cubaka, V.K., Thomas, T. and Hilber, A. M. (2016) A Systematic Review of Supportive Supervision as a Strategy to Improve Primary Healthcare Services in Sub-Saharan Africa. *International Journal of Gynecology & Obstetrics*, 132, 117-125.
- Boltin D, Kimchi N, Dickman R, et al. . Attitudes and practice related to *Helicobacter pylori* infection among primary care physicians. *Eur J Gastroenterol Hepatol* 2016;28:1035–40
- Breuer E, Lee L, De Silva M, et al. Using theory of change to design and evaluate public health interventions: a systematic review. *Implement Sci*. 2016 May 6;11:63. PMID: 27153985; PMCID: PMC4859947.
- C.J. Burman, M.A. Aphane Leadership emergence: the application of the Cynefin framework during a bio-social HIV/AIDS risk-reduction pilot *Afr. J. AIDS Res.*, 15 (3) (2016), pp. 249-260
- C. Sumpter, E. McGill, E. Dickie, E. Champo, E. Romeri, M. Egan Reducing the Strength: a mixed methods evaluation of alcohol retailers' willingness to voluntarily reduce the availa-

- bility of low cost, high strength beers and ciders in two UK local authorities *BMC Publ. Health*, 16 (448) (2016)
- D.G. White, J.A. Levin Navigating the turbulent waters of school reform guided by complexity theory *Complicity-an International Journal of Complexity and Education*, 13 (1) (2016), pp. 43-80
- E.F. Gates Making sense of the emerging conversation in evaluation about systems thinking and complexity science *Eval. Progr. Plann.*, 59 (2016), pp. 62-73
- E. McGill, D. Marks, C. Sumpter, M. Egan Consequences of removing cheap, super-strength beer and cider: a qualitative study of a UK local alcohol availability intervention *BMJ Open*, 6 (2016) e010759
- Glassman A, Giedion U, Sakuma Y, et al. Defining a health benefits package: what are the necessary processes? *Health Syst Reform* 2016; 2:39–50.
- H. Guo, B.F. Hobbs, M.E. Lasater, C.L. Parker, P.J. Winch System dynamics-based evaluation of interventions to promote appropriate waste disposal behaviors in low-income urban areas: a Baltimore case study *Waste Manag.*, 56 (2016), pp. 547-560
- Haines, T. (2016) Stakeholder Engagement in Health Systems Research: A Case Study of the African Health Systems Research Partnership. *Journal of Public Health*, 38, E1E8.
- J. Adams, D.R. Schaefer How initial prevalence moderates network-based smoking change: estimating contextual effects with stochastic actor-based models *J. Health Soc. Behav.*, 57 (1) (2016), pp. 22-38
- Koren Hyogene Kwag, Marien González-Lorenzo, Rita Banzi, et al. Providing Doctors With High-Quality Information: An Updated Evaluation of Web-Based Point-of-Care Information Summaries *J Med Internet Res* 2016 | vol. 18 | iss. 1 | e15 | p. 1
- Kredo T, Bernhardsson S, Machingaidze S, et al. Guide to clinical practice guidelines: the current state of play. *Int J Qual Health Care* 2016;28:122–8.
- M. Fisher, D. Milos, F. Baum, S. Friel Social determinants in an Australian urban region: a ‘complexity’ lens *Health Promot. Int.*, 31 (1) (2016), pp. 163-174
- M. Walton Setting the context for using complexity theory in evaluation: boundaries, governance and utilisation *Evid Policy*, 12 (1) (2016), pp. 73-89
- N. Scott, A. Hart, J. Wilson, M. Livingston, D. Moore, P. Dietze The effects of extended public transport operating hours and venue lockout policies on drinking-related harms in Melbourne, Australia: results from SimDrink, an agent-based simulation model *Int. J. Drug Pol.*, 32 (2016), pp. 44-49
- R. Soler, D. Orenstein, A. Honeycutt, C. Bradley, J. Trogdon, C.K. Kent, et al. Community-based interventions to decrease obesity and tobacco exposure and reduce health care costs: outcome estimates from communities putting prevention to work for 2010-2020 *Prev. Chronic Dis.*, 13 (2016), p. E47
- Rushforth B, McCrorie C, Glidewell L, et al. Barriers to effective management of type 2 diabetes in primary care: qualitative systematic review. *Br J Gen Pract* 2016;66:e114–27.
- S.J. Czaja, T.W. Valente, S.N. Nair, J.A. Villamar, C.H. Brown Characterizing implementation strategies using a systems engineering survey and interview tool: a comparison across 10 prevention programs for drug abuse and HIV sexual risk behavior *Implement. Sci.*, 11 (2016), p. 70
- S. Kearney, L. Leung, A. Joyce, D. Ollis, C. Green Applying systems theory to the evaluation of a whole school approach to violence prevention *Health Promot. J. Aust.*, 27 (3) (2016), pp. 230-235
- Shukla A, Teedon P, Cornish F. Empty rituals? A qualitative study of users’ experience of monitoring & evaluation systems in HIV interventions in western India. *Soc Sci Med*. 2016;168:7–15.
- Smeets M, Van Roy S, Aertgeerts B, et al. Improving care for heart failure patients in primary care, GPs’ perceptions: a qualitative evidence synthesis. *BMJ Open* 2016;6:e013459.
- T. Kuo, B. Robles, J.G. Trogdon, R. Ferencik, P.A. Simon, J.E. Fielding Framing the local context and estimating the health impact of CPPW obesity prevention strategies in Los Angeles County, 2010-2012 *J. Publ. Health Manag. Pract.*, 22 (4) (2016), pp. 360-369

- V.P. Hoang, M. Shanahan, N. Shukla, P. Perez, M. Farrell, A. Ritter A systematic review of modeling approaches in economic evaluations of health interventions for drug and alcohol problems *BMC Health Serv. Res.*, 16 (127) (2016)
- Wisniewski JM, Yeager VA, Diana ML, Hotchkiss DR. Exploring the barriers to rigorous monitoring and evaluation of health systems strengthening activities: qualitative evidence from international development partners. *Int J Health Plann Manage.* 2016;31(4):e302-e311.
- Wagenaar BH, Sherr K, Fernandes Q, et al. Using routine health information systems for well-designed health evaluations in low- and middle-income countries. *Health Policy Plan* 2016; 31:129–35.
- 2015
- G. Carey, E. Malbon, N. Carey, A. Joyce, B. Crammond, A. Carey Systems science and systems thinking for public health: a systematic review of the field *BMJ Open*, 5 (12) (2015), Article e009002
- Guzman, Michael J.; Gitelis, Matthew E.; Linn, John G. et al. A Model of Cost Reduction and Standardization: Improved Cost Savings While Maintaining the Quality of Care. *Diseases of the Colon & Rectum* 58(11):p 1104-1107, November 2015.
- H. Haghshenas, M. Vaziri, A. Gholamialam Evaluation of sustainable policy in urban transportation using system dynamics and world cities data: a case study in Isfahan Cities, 45 (2015), pp. 104-115
- I.M. Thomas, S.R. Reilly Group model building: a framework for organizing healthy community program and policy initiatives in Columbia, Missouri *J. Publ. Health Manag. Pract.*, 21 (2015), pp. S79-S83
- J.A.M. Atkinson, R. Wells, A. Page, A. Dominello, M. Haines, A. Wilson Applications of system dynamics modelling to support health policy *Public Health Res Pract*, 25 (3) (2015), Article e2531531
- L.K. Brennan, N.S. Sabounchi, A.L. Kemner, P. Hovmand Systems thinking in 49 communities related to healthy eating, active living, and childhood obesity *J. Publ. Health Manag. Pract.*, 21 (2015), pp. S55-S69
- M. Grant European Healthy City Network Phase V: patterns emerging for healthy urban planning *Health Promot. Int.*, 30 (Suppl. 1) (2015), pp. i54-i70
- M. van Twist, M. Kort, M. van der Steen Assessing and appraising the effects of policy for wicked issues: including unforeseen achievements in the evaluation of the District Policy for Deprived Areas in The Netherlands *Int. J. Publ. Adm.*, 38 (8) (2015), pp. 596-605
- Mugo, P. M., & Oleche, M. O. (2015). Monitoring and Evaluation of Development Projects and Economic Growth in Kenya. *International Journal of Novel Research in Human Humanity and Social Science*, 2(6), 52 – 63.59
- Nutbeam D, Padmadas SS, Maslovskaya O, et al. A health promotion logic model to review progress in HIV prevention in China. *Health Promot Int* 2015; 30:270–80.
- Nyonje, R.O., Odundo, P.A., Owuor, F.O. and Rambo, C.M. (2015) Influence of Supportive Supervision for Monitoring and Evaluation on Utilization of Infrastructural Facilities by Disabled Learners: The Case of National Polytechnics, Kenya. University of Nairobi, Kenya. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 4, 32-48.
- R. Evans, S. Murphy, J. Scourfield Implementation of a school-based social and emotional learning intervention: understanding diffusion processes within complex systems *Prev. Sci.*, 16 (5) (2015), pp. 754-764
- Rossignoli, S., Cotichchia, F., & Mezzasalma, A. (2015). A critical friend: Monitoring and evaluation systems, development cooperation and local government. The case of Tuscany. *Evaluation and Program Planning*, 50, 63-76.
- S. Allender, B. Owen, J. Kuhlberg, J. Lowe, P. Nagorcka-Smith, J. Whelan, et al. A community based systems diagram of obesity causes *PLoS One*, 10 (7) (2015) e0129683

- S. Kowalczyk, S. Randolph, S. Stokes, S. Winston Evidence from the field: findings on issues related to planning, implementing and evaluating gender-based programs Eval Program Plann (2015),
- Slade S, Kent P, Patel S. Barriers to primary care clinician adherence to clinical guidelines for the management of low back pain: a systematic review and meta-synthesis of qualitative studies. *Arthritis & Rheumatology* 2015;67:1794.
- U. Haggard, B. Trolldal, P. Kvillemo, K. Guldbrandsson Implementation of a multicomponent Responsible Beverage Service programme in Sweden - a qualitative study of promoting and hindering factors *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 32 (1) (2015), pp. 73-90
- 2014
- A. Ammerman, T.W. Smith, L. Calancie Practice-based evidence in public health: improving reach, relevance, and results *Annu. Rev. Publ. Health*, 35 (2014), pp. 47-63
- Anglemyer A, Horvath HT, Bero L (2014) Healthcare outcomes assessed with observational study designs compared with those assessed in randomized trials. *Cochrane Database of Systematic Reviews* 2014: MR000034.
- B.J. Biroscak, T. Schneider, A.D. Panzera, C.A. Bryant, R.J. McDermott, A.B. Mayer, et al. Applying systems science to evaluate a community-based social marketing innovation *Soc. Market. Q.*, 20 (4) (2014), pp. 247-267
- C. Mowles Complex, but not quite complex enough: the turn to the complexity sciences in evaluation scholarship *Evaluation*, 20 (2) (2014), pp. 160-175
- D.H. Peters The application of systems thinking in health: why use systems thinking? *Health Syst Policy Res*, 12 (1) (2014), p. 1
- D. Zhang, P.J. Giabbanelli, O.A. Arah, F.J. Zimmerman Impact of different policies on unhealthy dietary behaviors in an urban adult population: an agent-based simulation model *Am. J. Publ. Health*, 104 (7) (2014), pp. 1217-1222
- Elbers W, Knippenberg L, Schulpen L. Trust or control? Private development cooperation at the crossroads. *Public Adm. Dev.* 2014;34:1-13.
- G. Manohar, S.P. Devi, K.S. Rao Evaluation of policies to reduce transportation population using system Dynamics *Environ. Protect. Eng.*, 40 (4) (2014), pp. 143-153
- J. Lapalme, S. Bisset, L. Potvin Role of context in evaluating neighbourhood interventions promoting positive youth development: a narrative systematic review *Int. J. Publ. Health*, 59 (1) (2014), pp. 31-42
- M. Dooris, J. Wills, J. Newton Theorizing healthy settings: a critical discussion with reference to Healthy Universities *Scand. J. Publ. Health*, 42 (2014), pp. 7-16
- M. Walton Applying complexity theory: a review to inform evaluation design *Eval. Progr. Plann.*, 45 (2014), pp. 119-126
- Mir, F. A., & Pinnington, A. H. (2014) Exploring the value of project management: Linking project management performance and project success. *International Journal of Project Management*, 32, 202-217.
- Mwangi, J. K. (2014). Factors affecting the Effectiveness of Monitoring and Evaluation of Constituency Development Fund Projects in Kenya. A case Study of Laikipia West Constituency. *Journal of Economic and Finance*, 6(1), 74 – 87.
- N. Stevens, P. Salmon Safe places for pedestrians: using cognitive work analysis to consider the relationships between the engineering and urban design of footpaths *Accid. Anal. Prev.*, 72 (2014), pp. 257-266
- Otieno, I. (2014). Impact of monitoring and evaluation systems on sustainability of community-based projects: a case of Women's voices project in Siaya County, Kenya. University of Nairobi. Unpublished thesis.
- Perneger, T., Courvoisier, D. S., Hudelson, P., & Gayet-Ageron, A. (2014). Sample size for pre-tests of questionnaires. *Quality of Life Research*, 24(1), 147-151.

- Pieper D, Antoine S-L, Mathes T, et al. Systematic review finds overlapping reviews were not mentioned in every other overview. *J Clin Epidemiol* 2014;67:368–75.
- Rubio-Valera M, Pons-Vigués M, Martínez-Andrés M, et al. Barriers and facilitators for the implementation of primary prevention and health promotion activities in primary care: a synthesis through meta-ethnography. *PLoS One* 2014;9:e89554.
- S. Igras, I. Sinai, M. Mukabatsinda, F. Ngabo, V. Jennings, R. Lundgren Systems approach to monitoring and evaluation guides scale up of the Standard Days Method of family planning in Rwanda *Glob Health Sci Pract*, 2 (2) (2014), pp. 234-244
- Unverzagt S, Oemler M, Braun K, et al. Strategies for guideline implementation in primary care focusing on patients with cardiovascular disease: a systematic review. *Fam Pract* 2014;31:247–66.
- Y. Yang, A. Diez-Roux, K.R. Evenson, N. Colabianchi Examining the impact of the walking school bus with an agent-based model *Am. J. Publ. Health*, 104 (7) (2014), pp. 1196-1203 2013
- Alkin MC, Vo AT, Hansen M. Using logic models to facilitate comparisons of evaluation theory. *Eval. Program Plann.* 2013;38:33.
- Borrero S, Zite N, Potter JE, Trussell J, Smith K. Potential unintended pregnancies averted and cost savings associated with a revised Medicaid sterilization policy. *Contraception*. 2013 Dec;88(6):691-6.
- C. Buse Intersectoral action for health equity as it relates to climate change in Canada: contributions from critical systems heuristics *J. Eval. Clin. Pract.*, 19 (6) (2013), pp. 1095-1100
- de Carvalho, V.C., Rossato, S.L., Fuchs, F.D., Harzheim, E., Fuchs, S.C. Assessment of primary health care received by the elderly and health related quality of life: a cross-sectional study. *BMC Public Health*. 2013;13:605
- Flottorp SA, Oxman AD, Krause J, et al. A checklist for identifying determinants of practice: a systematic review and synthesis of frameworks and taxonomies of factors that prevent or enable improvements in healthcare professional practice. *Implementation Sci* 2013;8:35.
- H.K. Loyo, C. Batcher, K. Wile, P. Huang, D. Orenstein, B. Milstein From model to action: using a system dynamics model of chronic disease risks to align community action *Health Promot. Pract.*, 14 (1) (2013), pp. 53-61
- Kapiriri L. How effective has the essential health package been in improving priority setting in low income countries? *Soc Sci Med* 2013; 85:38–42.
- L.A. Guzman, D. de la Hoz, A. Monzón Optimal and long-term dynamic transport policy design: seeking maximum social welfare through a pricing scheme *Int J Sustain Transp*, 8 (4) (2013), pp. 297-316
- Luskin RJC, Ho T. Comparing the intended consequences of three theories of evaluation. *Eval. Program Plann.* 2013;38:61–66.
- M.A. Yonas, J.G. Burke, S.T. Brown, J.D. Borrebach, R. Garland, D.S. Burke, et al. Dynamic simulation of crime perpetration and reporting to examine community intervention strategies *Health Educ. Behav.*, 40 (2013), pp. 87s-97s
- Miller RL. Logic models: a useful way to study theories of evaluation practice? *Eval. Program Plann.* 2013;38:77–80.
- Mutale W, Chintu N, Amoroso C, et al. Improving health information systems for decision making across five sub-saharan african countries: implementation strategies from the African health initiative. *BMC Health Serv Res* 2013; 13 Suppl 2.
- Nyaguthii, E., & Oyugi, L. A. (2013). Influence of community participation on successful implementation of Constituency Development Fund projects in Kenya: A case of Mwea Constituency. *International Journal of Education and Research*, 1(8), 1
- R. Durie, K. Wyatt Connecting communities and complexity: a case study in creating the conditions for transformational change *Crit. Publ. Health*, 23 (2) (2013), pp. 174-187

- Schiller, C., Winters, M., Hanson, H., & Ashe, M. C. (2013). A framework for stakeholder identification in concept mapping and health research: a novel process and its application to older adult mobility and the built environment. *BMC Public Health*, 13(1).
- T. Blackman, J. Wistow, D. Byrne Using Qualitative Comparative Analysis to understand complex policy problems *Evaluation*, 19 (2) (2013), pp. 126-140
- Thimbleby H. Technology and the future of healthcare. *J Public Health Res.* 2013 Dec 1;2(3):e28
- W. Wakeland, A. Nielsen, T.D. Schmidt, D. McCarty, L.R. Webster, J. Fitzgerald, et al. Modeling the impact of simulated educational interventions on the use and abuse of pharmaceutical opioids in the United States: a report on initial efforts *Health Educ. Behav.*, 40 (1 Suppl. 1) (2013), pp. 74S-86S 2012
- A. Kania, A.B. Patel, A. Roy, G.S. Yelland, D.T.K. Nguyen, M.J. Verhoef Capturing the complexity of evaluations of health promotion interventions: a scoping review *Can. J. Progr. Eval.*, 27 (1) (2012), pp. 65-91
- Adam T, de Savigny D. Systems thinking for strengthening health systems in LMICs: need for a paradigm shift. *Health Policy Plan.* 2012. Oct;27:iv1-3. PMID: 23014149
- Birken, S.A., Lee, S.Y.D. and Weiner, B.J. (2012) Uncovering Middle Managers' Role in Healthcare Innovation Implementation. *Implementation Science*, 7, Article No. 28.
- Durán-Arenas L, Muñoz-Hernández Onofre, Hernandez Luz del C, Jasso-Gutiérrez L, Flores S, Aldaz V, Zurita J. (2012). The use of the tracer methodology to assess the quality of care for patients enrolled in Medical Insurance for a New Generation. *Salud pública de México.* 54 Suppl 1. s50-6.
- Gagliardi AR. "More bang for the buck": exploring optimal approaches for guideline implementation through interviews with international developers. *BMC Health Serv Res* 2012;12:404.
- Grimshaw JM, Eccles MP, Lavis JN, et al. Knowledge translation of research findings. *Implementation Sci* 2012;7:50.
- Luis Durán-Arenas, Onofre Muñoz-Hernández, Luz del Carmen Hernández-Ramírez, et al. The use of the tracer methodology to assess the quality of care for patients enrolled in Medical Insurance for a New Generation *salud pública de México / vol. 54, suplemento 1 de 2012*
- X.B. Jin, R. White An agent-based model of the influence of neighbourhood design on daily trip patterns *Comput. Environ. Urban Syst.*, 36 (5) (2012), pp. 398-411
- V. Spicer, A.A. Reid, J. Ginther, H. Seifi, V. Dabbaghian Bars on blocks: a cellular automata model of crime and liquor licensed establishment density *Comput. Environ. Urban Syst.*, 36 (5) (2012), pp. 412-422 2011
- A. Diez Roux Complex systems thinking and current impasses in health disparities research *Am. J. Publ. Health*, 101 (9) (2011), pp. 1627-1634
- Bowie C, Mwase T. Assessing the use of an essential health package in a sector wide approach in Malawi. *Health Res Policy Syst* 2011; 9:4.
- Gunther Eysenbach Improving and Standardizing Evaluation Reports of Web-based and Mobile Health Interventions *J Med Internet Res* 2011;13(4):e126
- McIntyre D, Ataguba JE. How to do (or not to do)... a benefit incidence analysis. *Health Policy Plan* 2011; 26:174-82.
- Paina L, Peters DH. Understanding pathways for scaling up health services through the lens of complex adaptive systems. *Health Policy Plan.* 2011;27:365-373. czr054-
- Rachel EB, Benner JS, Brown JS, Clellan MM, Woodcock J, Platt R. Developing the Sentinel System — A National Resource for Evidence Development *NEJM* January 14, 2011.
- T.W. Blackman, Jonathan, David Byrne A Qualitative Comparative Analysis of factors associated with trends in narrowing health inequalities in England *Soc. Sci. Med.*, 72 (12) (2011), pp. 1965-1974 2010
- Andreas Stang, Charles Poole, Oliver Kuss. The ongoing tyranny of statistical significance testing in biomedical research. *European Journal of Epidemiology*, 2010, 25 (4), pp.225-230.

- Bown MJ, Sutton AJ. Quality control in systematic reviews and meta-analyses. *Eur J Vasc Endovasc Surg* 2010;40:669–77.
- D.T. Finegood, T.D. Merth, H. Rutter Implications of the Foresight obesity system map for solutions to childhood obesity *Obesity*, 18 (S1) (2010), pp. S13-S16
- Feely TW, Fly HS, Albright H, Walters R, Burke TW. A Method for Defining Value in Healthcare Using Cancer Care as a Model. *Journal of Healthcare Management*. 55:6 November/December 2010: 399-412.
- G. Hirsch, J. Homer, E. Evans, A. Zielinski A system dynamics model for planning cardiovascular disease interventions *Am. J. Publ. Health*, 100 (4) (2010), pp. 616-622
- H. Rothwell, R. Marks, M. Shepherd, S. Murphy, S. Burgess, N. Townsend, et al. Implementing a social-ecological model of health in Wales *Health Educ.*, 110 (6) (2010), pp. 471-489
- M.I. Tobias, R.Y. Cavana, A. Bloomfield Application of a system dynamics model to inform investment in smoking cessation services in New Zealand *Am. J. Publ. Health*, 100 (7) (2010), pp. 1274-1281
- Martin S. Co-production of social research: strategies for engaged scholarship. *Public Money & Management* 2010;30:211–8
- Porter ME. What is value in health care? *N Engl J Med* 2010; 363:2477-81
- Porter ME. Measuring health outcomes: the outcomes hierarchy. *N Engl J Med* 2010.
- Temel JS, Greer JA, Muzikansky A, et al. Early palliative care for patients with metastatic non-small-cell lung cancer. *N Engl J Med* 2010;363:733-742
- Thomas H. Lee, M.D. Putting the Value Framework to Work *NEJM* | December 8, 2010
- Wasserman J, Perry J, Dowlatshahi D, et al. Stratified, urgent care for transient ischemic attack results in low stroke rates. *Stroke* 2010;41:2601-2605 2009 -
- Anwer Aqil, Theo Lippeveld, and Dairiku Hozumi PRISM framework: a paradigm shift for designing, strengthening and evaluating routine health information systems *Health Policy and Planning* 2009;24:217–228
- Koch DJ, Dreher A, Nunnenkamp P, et al. Keeping a low profile: what determines the allocation of aid by non-governmental organizations? *World Dev.* 2009;37:902–918.
- Treweek S, Zwarenstein M (2009) Making trials matter: Pragmatic and explanatory trials and the problem of applicability. *Trials* 10: 37.
- Andreas Valentin Maurizia Capuzzo Bertrand Guidet et al. Patient safety in intensive care: results from the multinational Sentinel Events Evaluation (SEE) study *Intensive Care Med* (2006) 32:1591–1598
- Tvedt T. Policy arena: the international aid system and the non-governmental organisations: a new research agenda. *J. Int. Dev.* 2006;18:677–690.
- Bryce J, Victora CG, Habicht JP, et al. MCE-IMCI technical advisors. Programmatic pathways to child survival: results of a multi-country evaluation of integrated management of childhood illness. *Health Policy Plan.* 2005. Dec;20:i5–i17. PMID: 16306070
- Victora CG, Schellenberg JA, Huicho L, et al. Context matters: interpreting impact findings in child survival evaluations. *Health Policy Plan.* 2005. Dec;20:i18–i31. PMID: 16306066
- Bryce J, Victora CG, Habicht J-P, et al. The multi-country evaluation of the integrated management of childhood illness strategy: lessons for the evaluation of public health interventions. *Am J Public Health* 2004; 94:406–15.
- Christie CA. What guides evaluation? A study of how evaluation practice maps onto evaluation theory. *New Dir. Eval.* 2003;2003:7–36.
- Kernick DP (2003) Introduction to health economics for the medical practitioner. *Postgrad Med J* 79: 147-150.
- Carrin G (2002) Social health insurance in developing countries: A continuing challenge. *International Social Security Review* 55: 57-69.
- Harbour R, Miller J (2001) A new system for grading recommendations in evidence-based guidelines. *BMJ* 323: 334-336.

- Benson K, Hartz AJ (2000) A Comparison of Observational Studies and Randomized, Controlled Trials. *N Engl J Med* 342: 1878-1886.
- Glasgow RE, Vogt TM, Boles SM, et al. Evaluating the public health impact of health promotion interventions: the RE-AIM framework. *Am J Public Health* 1999; 89:1322-7.
- Palmer S, Torgerson DJ (1999) Economics notes: Definitions of efficiency. *BMJ* 318: 1136.
- Revicki DA, Frank L (1999) Pharmacoeconomic evaluation in the real world. Effectiveness versus efficacy studies. *Pharmacoeconomics* 15: 423-434.
- Roland M, Torgerson DJ (1998) What are pragmatic trials? *BMJ* 316: 285.
- Sackett DL, Rosenberg WMC, Gary JAM, Haynes RB, Richardson WS (1996) Evidence based medicine: What is it and what it isn't. *BMJ* 312: 71-72.
- Guyatt GH, Sackett DL, Sinclair JC, Hayward R, Cook DJ, et al. (1995) Users' Guides to the Medical Literature: IX. A method for grading health care recommendations. *JAMA* 274: 1800-1804.
- Salkeld G, Davey P, Arnolda G (1995) A critical review of health-related economic evaluations in Australia: Implications for health policy. *Health Policy* 31: 111-125.
- Wray NP, et al. Selecting disease-outcome pairs for monitoring the quality of hospital care *Medical Care* 1995;33(1):75-89
- Kaminski M, Blondel B. [Evaluation of screening programs]. *Revue D'epidemiologie et de Sante Publique*. 1991;39 Suppl 1:S51-63. PMID: 1871398.
- Kekki P. Use of a tracer activity for health centre evaluation. *World Health Forum*, 1990;11:447-450
- Donabedian A. The quality of medical care. *Science*. 1978;200:856-864 Brook RH. Quality - can we measure it? *New england journal of medicine*, 296, 3; 170-172 (1977)
- Novick LF, Dickinson, K., Asnes, R., S-P May Lan, & Lowenstein, R. (1976). Assessment of Ambulatory Care: Application of the Tracer Methodology. *Medical Care*, 14(1), 1-12
- Smith SR. Application of the Tracer Technique in Studying Quality of Care. *JFP* 1974;1(3/4):38-42
- Stephen R. Smith Application of the Tracer Technique in Studying Quality of Care *JFP/Nov/Dec* 1974 Vol. 1, Nos. ¾
- Kessner DM. Assessing health quality-The case for tracers. *NEJM* 1973;288(4):189-94
- Cochrane AL (1972) Effectiveness and Efficiency: Random Reflections on Health Services. Nuffield Provincial Hospitals Trust, London.
- Donabedian A. Evaluating the Quality of Medical Care. *The Milbank Memorial Fund Quarterly* 1965;44(3)Part 2:166-206 Pub: Wiley